

EERSTE KAMER DER STATEN-GENERAAL

Zitting 1957—1958

Nr. 10

INHOUD

§ 1. Algemene beschouwingen	1
§ 2. De landbouwkundige toetsing	5
§ 3. De pachtprijs	7
§ 4. De verlenging van de pachtovereenkomst	8
§ 5. Openbare lichamen als verpachters	8
§ 6. Inscharing van vee en verkoop van gras of hooi anders dan per gewicht	9
§ 7. De grondkamers en de pachtkamers	9
§ 8. De in artikel 175 van dit wetsontwerp voorgestelde wijzigingen van de Ontheffingswet	9
Verspreide opmerkingen	10
Artikelen	10

VOORLOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN
RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot nieuwe
regeling van de pacht.

De overweging van dit wetsontwerp in de afdelingen der Kamer heeft geleid tot de volgende opmerkingen.

§ I. Algemene beschouwingen

Zeer vele leden betuigden er hun instemming mede, dat de Regering de indiening heeft bevorderd van het onderhavige wetsontwerp. Niet alleen achtten zij het noodzakelijk het tijdens de bezetting tot stand gekomen Pachtbesluit te vervangen door een wettelijke regeling, waarover de Staten-Generaal zich kunnen uitspreken, maar ook waren zij van oordeel, dat dit ontwerp op tal van punten verbeteringen inhoudt ten opzichte van het bestaande pachtrecht.

Vele leden waren van mening, dat dit wetsontwerp na de vele daarin tijdens de behandeling in de Tweede Kamer aangebrachte wijzigingen in belangrijke mate aanvaardbaarder is geworden.

Vele andere leden waren er ten zeerste over verheugd, dat men er thans vrijwel algemeen van overtuigd is, dat m.b.t. het grondgebruik een wettelijke regeling van de pacht noodzakelijk is. Dit is te meer van belang, omdat hier te lande zeer vele gebruikers van landbouwgronden pachters zijn.

Voorts spraken zij, evenals de leden van de Tweede Kamer (Voorlopig Verslag dier Kamer nopens dit wetsontwerp, blz. 1), hun waardering uit voor de uitvoerige en duidelijke bij dit ontwerp gegeven Memorie van Toelichting.

Enige leden wensten uitdrukkelijk te verklaren de in het Pachtbesluit vervatte regeling, hoewel deze in de bezettingstijd tot stand is gekomen, niet zonder meer verwerpelijk te achten. De betekenis van dit besluit voor het pachtwezen hier te lande mag h.i. niet worden onderschat. Deze betekenis blijkt ook daaruit, dat men bij het opstellen van het onderhavige wetsontwerp vele beginselen uit het Pachtbesluit als uitgangspunt heeft genomen.

Vele leden gaven als hun mening te kennen, dat de pacht-overeenkomst een overeenkomst behoort te blijven tussen partijen, die in de eerste plaats daarvoor zelf de sociale verantwoordelijkheid dienen te dragen. De taak van de Overheid behoort daarbij beperkt te blijven tot het geven van algemene leiding en tot het uitoefenen van controle, voor zover dit noodzakelijk is.

Nu hier te lande de vraag naar landbouwgrond het aanbod daarvan verre overtreft, zal in ruime mate aandacht geschonken dienen te worden aan de bescherming van de pachter. Zijn rechtspositie zal behoorlijk geregeld moeten worden. Daarbij zal men echter het particulier eigendomsrecht, waaraan deze leden grote waarde hechtten, niet verder mogen aantasten dan nodig is.

In verband hiermede wilde een aantal leden er de aandacht op vestigen, dat de regeling van de rechtspositie van de pachter in dit wetsontwerp, dat van een zeker streven naar perfectionisme niet geheel is vrij te pleiten, ook haar schaduwzijden heeft. Zo zou er een zekere verstarring van de structuur van het grondgebruik kunnen ontstaan, welke verstarring kan ver-

hinderen, dat de landbouw zich tijdig aanpast aan de wisselende eisen van een doelmatig beleid. Voorts bestaat het gevaar, dat gronden voor een minder doelmatig gebruik zullen worden aangewend dan in verband met de algemene economische situatie wenselijk is, omdat de eigenaren van de grond bevreemd zijn voor de gevolgen van verpachting. Te dezen aanzien kwam het deze leden voor, dat het wellicht gewenst is onderscheid te maken tussen pachters, die hun hoofdbestaan in de landbouw vinden, en andere pachters, bij wie dat niet het geval is. Deze laatste categorie zou dan tegenover de verpachter een mindere mate van bescherming moeten verkrijgen.

De vele eerder aan het woord zijnde leden hadden met instemming kennis genomen van het standpunt van de Regering met betrekking tot de vraag, of de pacht moet worden erkend als een zakelijk recht (*Handelingen Tweede Kamer, zitting 1956—1957, blz. 2568*). Ook met haar zienswijze ten aanzien van het opnemen van het pachtrecht in het tot stand te brengen nieuwe Burgerlijk Wetboek en in andere algemene wetboeken konden deze leden zich verenigen.

De hier aan het woord zijnde leden hadden begrip voor de argumenten, welke de Regering in de Memorie van Toelichting nopens dit wetsontwerp naar voren heeft gebracht (blz. 31) voor het naast elkaar handhaven van de grondkamers en de pachtkamers in het voorstel van de Commissie tot herziening van de pachtwetgeving (de z.g. Commissie-Van den Bergh). Deze argumenten hadden hen evenwel niet geheel overtuigd. Het door dit wetsontwerp gehandhaafde dualisme van het Pachtbesluit deed bij hen de vrees ontstaan, dat daardoor voor de justitiabelen verwarring en extrakosten en lasten zouden ontstaan. In verband hiermede zouden zij als voorbeeld willen noemen de volgende gevallen:

1°. Het vastleggen van een mondelinge pacht zal, wanneer dit wetsontwerp kracht van wet zal hebben verkregen, door de pachtkamer geschieden, doch de toetsing dier pacht door de grondkamer, welke ook een eventuele kortere duur dan 12 resp. 6 jaar zal moeten goedkeuren.

2°. De pachtkamer zal een pachter kunnen machtigen noodzakelijke reparaties op kosten van de verpachter te verrichten en daarbij bepalen, tot welk bedrag de kosten met de pachtprijs in vergelijking zullen kunnen worden gebracht, doch de grondkamer zal bij een latere herziening van de pachtprijs aan een zodanige beslissing van de pachtkamer haar waarde geheel of gedeeltelijk kunnen ontnemen. Een soortgelijke moeilijkheid kan zich voordoen t.a.v. verbeteringen.

3°. Een pacht van korte duur, goedgekeurd door de grondkamer, zal door de pachtkamer verlengd kunnen worden.

Vele andere leden meenden de noodzaak, uitvoeriger en ingrijpender regelingen van de pacht tot stand te brengen dan die, welke tot 1937 in het Burgerlijk Wetboek gegeven waren, te moeten verklaren uit de omstandigheid, dat de pachter verre de zwakkere partij was ten opzichte van de verpachter. Deze omstandigheid heeft in het verleden veelal tot ongewenste toestanden aanleiding gegeven, zij het ook, dat niet iedere verpachter van zijn sterkere positie misbruik heeft gemaakt. Het bleek nodig de pachters een grotere mate van bescherming — ook tegen zich zelf — te verlenen, omdat hun zo zwakke positie mede in de hand werd gewerkt door de onevenredig grote vraag naar land en door de wisselvalligheid van de opbrengsten van de produkten en van de prijzen daarvan.

De leden, hier aan het woord, konden niet inzien, dat de goedwillende verpachter door pachtregelingen ernstig zou zijn gedupeerd en evenmin, dat de vreugde van zijn bezit verloren zou zijn gegaan.

Voorts verklaarden zij, dat het hen tot grote voldoening stemde, dat onze cultuurgrond thans in veel mindere mate dan in het verleden een object van handel en speculatie is. Het tot dusverre geldende pachtrecht heeft hiertoe naar hun mening in belangrijke mate bijgedragen.

Onderwerpen als continuïteit, bepaling van de pachtprijs, het recht op vergoeding voor verbeteringen en het remissierecht dienen vanzelfsprekend in een pachtwet te worden geregeld, ten einde de pachter te beschermen.

Verder waren de het woord voerende leden van mening, dat de in dit wetsontwerp voorgestelde regeling een des te groter betekenis heeft, nu men bij het opstellen daarvan rekening heeft kunnen houden met de ervaringen, welke zijn opgedaan met het tot dusverre geldende pachtrecht en met hetgeen de Commissie tot herziening van de pachtwetgeving tot stand heeft gebracht. Ook de langdurige schriftelijke voorbereiding in de Tweede Kamer nopens dit wetsontwerp heeft tot die betekenis veel bijgedragen.

Wijders merkten zij op, dat er weleens twijfel over is geuit, of het tot dusverre geldende pachtrecht dienstig is geweest voor de bevordering van de welvaart ten plattelande. Daartegenover waren deze leden van oordeel, dat voor een zodanige twijfel geen reden is en dat zij er ten stelligste van overtuigd waren, dat het thans bestaande pachtrecht voor het platteland en zijn bewoners een zegen is geweest. De ongebreidelde verkoop en verpachting van de cultuurgrond in het verleden heeft tot een zodanige chaos van de verkaveling geleid, dat thans nog jaren nodig zullen zijn om tot een efficiënt grondgebruik te komen.

Verscheidene leden zagen ervan af om in den brede op de inhoud van het onderhavige ontwerp van wet in te gaan, omdat in de Tweede Kamer een uitvoerige voorbereiding en een gedegen behandeling daarvan hebben plaatsgevonden.

Algemeen wordt thans aanvaard, aldus merkten ook deze leden op, dat de pachter, omdat er een grote schaarste aan cultuurgrond bestaat en omdat de grondeigendom een bijzonder karakter heeft, bescherming behoort te genieten, zowel wat de tijdsduur van de pachtovereenkomst als de te betalen pachtprijs betreft. Bij de indiening van een wetsontwerp tot regeling van de pacht in 1929 was het continuatierecht nog een zeer omstreden punt. Thans is dit niet meer het geval.

Bij de behandeling van de Pachtwet 1937 in de Staten-Generaal zijn vele bezwaren geopperd tegen de mogelijkheid van bindende wijziging van een ter bestemder plaatse ingezonden pachtovereenkomst. Het opnemen van deze mogelijkheid in het Pachtbesluit 1941 heeft ertoe geleid, dat thans ook op dit punt een communis opinio is ontstaan. Mede ten aanzien van de vergoeding voor door de pachter aangebrachte verbeteringen en van het remissierecht kan thans van een heersende rechts-overtuiging worden gesproken.

Bij de openbare beraadslaging van het onderhavige wetsontwerp in de Tweede Kamer bleek in het bijzonder de landbouwkundige toetsing tot belangrijke meningsverschillen aanleiding te geven. Wellicht zal te eniger tijd ook over deze materie eenheid van gevoelen ontstaan.

Voorts waren deze leden van oordeel, dat, nu de Overheid genoopt is een actieve landbouwpolitiek te voeren, ook het pachtprijsbeleid en een beperkte landbouwkundige toetsing van het gepachte binnen het terrein van de overheidsbemoediging liggen.

De leden, hier aan het woord, achtten het een verbetering in vergelijking met het oorspronkelijke ontwerp van wet, dat thans, indien dit wetsontwerp tot wet zal zijn verheven, vóór het vaststellen van een algemene maatregel van bestuur, als bedoeld in artikel 3 van dit wetsontwerp, de Regering in de eerste plaats het Landbouwschap daarin zal moeten kennen. Juist in de landbouw behoren de publiekrechtelijke lichamen hun mening te kunnen kenbaar maken ter zake van de algemene maatregelen van bestuur tot vaststelling van de hoogst toelaatbare pachtprizen. Desondanks zouden deze leden het beter geacht hebben, indien in plaats van „hun mening kenbaar te maken” in artikel 3 de term „adviseren” gekozen was. Overigens juichten zij het toe, dat bij het opstellen van de pachtprizenmede op de redelijke belangen van de verpachter zal worden gelet. Zij verheugden zich erover, dat in dit wetsontwerp de mogelijkheid wordt opengesteld concept-pachtovereenkomsten ter goedkeuring aan de grondkamer in te zenden. Met name de verpachter zal er dan aan kunnen ontkomen, dat de grondkamer een pachtovereenkomst tegen zijn wil bindend zal wijzigen.

Wijders had het hen tot voldoening gestemd, dat op verzoek van een verpachter de pachtkamer een onderzoek naar de toestand van het gepachte kan instellen (artikel 55 van dit wetsontwerp). Nu de pachter in verschillende opzichten beschermd

wordt, is het mede noodzakelijk waarborgen ervoor te schep-
pen, dat de pachter het gepachte op behoorlijke wijze zal onder-
houden. Terecht zal het niet opvolgen van eventuele aanwij-
zingen, door de pachtkamer aan de pachter gegeven, tot ont-
binding van de pachtovereenkomst kunnen leiden.

De leden, hier aan het woord, achtten het billijk, dat inge-
volgde dit wetsontwerp aan de pachters een schadevergoeding
naar gelijke maatstaven toegekend zal worden in geval van
onteigening, van tussentijdse ontbinding van de pachtovereen-
komst en van niet-verlenging daarvan, indien het gepachte een
andere dan een agrarische bestemming zal verkrijgen. Meestal
verliest de pachter in deze gevallen de grondslag van zijn maat-
schappelijk bestaan, terwijl met de grond andere dan landbouw-
belangen worden gediend.

Enige leden meenden, dat men ter zake van het opstellen
van een regeling van de pacht bij het afwegen en behandelen
van de belangen van de verpachter en van de pachter steeds
naar evenwicht dient te streven. Omdat in het verleden de be-
langen van de pachter veelal minder goed tot hun recht kwame-
ren, achtten zij het begrijpelijk, dat als reactie daarop reeds in
vroegere voorstellen van wet het evenwicht somtijds verstoord
dreigde te worden ten nadele van de verpachter. Ten aanzien
van het onderhavige wetsontwerp meenden zij, dat de uitvoerige
schriftelijke en mondelinge behandeling daarvan in de Tweede
Kamer ertoe geleid had, dat thans in het algemeen een redelijk
goed evenwicht bereikt is, zij het ook niet op ieder onderdeel.
Als voorbeeld van een goede waarborg van de belangen van de
pachter zagen deze leden de regeling inzake de verlenging van
de pachtovereenkomst. In sommige bepalingen betreffende het
einde van de pachtovereenkomst, met name in artikel 54,
meenden zij evenwel een te ver gaande negatie van de ver-
pachtersbelangen te bespeuren. Een bezwaar voor de verpachter
is ook het ontbreken van de mogelijkheid tot het tijdelijk „af-
stoten” van grond, welke mogelijkheid, naar zij meenden te
weten, in de Duitse wetgeving wel bestaat.

Van groot gewicht achtten de het woord voerende leden een
goede verhouding tussen verpachter en pachter. Een zodanige
verhouding pleegt in de praktijk van het pachtwezen in belang-
rijke mate voor te komen. In verband hiermede verklaarden zij
er bezwaren tegen te hebben, indien de pacht zich zou ontwik-
kelen tot een zakelijk recht. De persoonlijke relatie tussen de
verpachter en de pachter, hoewel die niet in alle gevallen be-
staat, is toch in het algemeen een zodanig aan het pachtwezen
inherent goed, dat die naar hun oordeel van overwegend belang
is. Het had dan ook hun volledige instemming, dat men in
menig onderdeel van dit wetsontwerp, o.m. in artikel 7, uit-
gegaan is van de noodzaak en wenselijkheid van overleg tussen
verpachter en pachter. Deze leden betreurden het echter, dat
het beginsel van overleg niet consequent in het gehele ontwerp
is gehandhaafd.

Sommige leden stelden voorop, dat de strijd voor een andere
civielrechtelijke regeling van de rechtsverhouding tussen pach-
ter en verpachter dan die, welke in het verleden in het Burger-
lijk Wetboek een plaats vond als „huur van landerijen”, reeds
vóór de aanvang van deze eeuw is begonnen. Toen reeds schreef
mr. Moltzer in zijn geschrift „Landbouw en Kapitaalbelegging”,
dat de Overheid ook m.b.t. het burgerlijk recht niet meer kon
volstaan met vast te leggen, wat partijen wilden of geacht
moesten worden te zijn overeengekomen, maar dat op ver-
schillend gebied de wetgever richtend en dwingend civiel-
rechtelijke regelen moest stellen. Het waren Drucker en Van
Raalte, die deze gedachte in de wet op de arbeidsovereenkomst
hielpen verwezenlijken. Nadien is in de Pachtwet 1937 de-
zelfde gedachte t.a.v. de verpachting van landerijen uitgewerkt.
Deze gedachtengang zal ook de leden, hier aan het woord,
leiden bij het bepalen van hun houding t.a.v. het onderhavige
wetsontwerp.

Reeds in de Pachtwet 1937 waren dwingendrechtelijke be-
palingen opgenomen t.a.v. de rechtsverhouding pachter-ver-
pachter. Deze leden achtten zodanige bepalingen op verschillen-
de punten niet alleen van essentieel belang, maar zelfs onmis-
baar in verband met de nog steeds toenemende „landhonger”,

welke de normale werking van vraag en aanbod van pachtgron-
den waarschijnlijk blijvend zal verstoren. Toch is het, naar het
oordeel dezer leden, steeds geboden de op te leggen dwang te
beperken tot het strikt noodzakelijke. Er dreigen immers grote
gevaaren voor onze nationale economie, indien men in toene-
mende mate de factor van de persoonlijke eigenschappen van
de grondgebruiker uitschakelt bij de beslissing, aan wie het
grondgebruik zal worden toegekend. Een te ver gaande be-
scherming van de zittende pachter kan ertoe leiden, dat er een
bevoorrechte groep van ondernemers in de landbouw ontstaat,
waarbij niet grotere vakbekwaamheid en landbouwkundig in-
zicht, maar familie- en erfrechtelijke betrekkingen tot de pach-
ter als maatstaf zullen dienen. Reeds bij het tot stand brengen
van de Pachtwet 1937 is dit probleem meermalen aan de orde
gesteld. Toentertijd is er een felle strijd geweest over het con-
tinueerrecht, welk recht, nadat het eenmaal was aanvaard,
moest leiden en ook geleid heeft tot prijszetting door de Over-
heid.

In de Pachtwet 1937 was de prijszetting nog beperkt tot een
rechterlijke controle op buitensporigheid van de pachtprijs. De
continuatie werd in dezelfde wet nog doorbroken door het „ju-
beljaar” (artikel 38 van de Pachtwet 1937). In beginsel bleef
de mogelijkheid open voor opzegging van de contractuele ver-
houding, behoudens controle van de rechter. De controle op de
inhoud van de pachtovereenkomst kon er nimmer toe leiden,
dat de Overheid een geheel ander contract oplegde dan partijen
waren aangegaan. Voorts gaf de vorenbedoelde wet vrijwel
uitsluitend een civielrechtelijke regeling van de pachtovereen-
komst. Geen aan het burgerlijke recht vreemde elementen, zo-
als het dienstbaar maken van de overheidscontrole op pacht-
overeenkomsten aan de algemene economische of landbouw-
kundige doelstellingen van de Overheid, waren in die wet op-
genomen.

Indien eenmaal de eerste stap is gezet in de richting van het
„geleide contract”, achtten deze leden het gevaar groot, dat
men geleidelijk verder zal gaan. Dit is gebleken, toen, reeds
enkele jaren na de invoering van de Pachtwet 1937, tijdens de
bezetting de nationaal-socialistische leuze „Gemeinnützen geht
vor” in het in 1941 ingevoerde Pachtbesluit in de praktijk is
gebracht. Het daarin aan de Overheid toegekende wijzigings-
recht, dat voorheen met zoveel kracht was afgewezen, maakte
het mogelijk het autonome contract door een heteronoom te
vervangen. De algemene belangen van de landbouw werden
mede criterium voor de toetsing. Voorts werd de prijsbepaling
getoetst en eventueel aangepast aan de mogelijkheid voor een
pachter tot het behalen van een redelijke winst. In de voor een
bepaalde duur aangegane overeenkomst werd de pachter een
recht gegeven, dat hem in vele opzichten een zakelijke positie
verschafte. Handhaving van de pachter en diens erven werd
regel. Zijn rechtspositie ging gelijken op die van de erfpachter,
de zakelijk gerechtigde, of, meer nog, op die van de bekleme
meier uit de Groningse Ommelanden. Een variabele pachtprijs
— „deelpacht” en „veranderlijke pacht” — mocht niet meer in
het pachtcontract bedongen worden. Ook een valuta-clausule,
ertoe strekkende de verpachter te beschermen tegen sterke
waardevermindering van het geld, mocht niet meer in een
pachtovereenkomst worden opgenomen. Verder werd het stel-
len van regelen m.b.t. de zetboeren, naar de mening dezer le-
den ten onrechte, vrijwel geheel aan het subjectieve oordeel van
de grondkamer overgelaten.

Na de bezetting is het Pachtbesluit gehandhaafd. Blijkbaar
heeft de Regering gemeend, dat de inhoud daarvan in hoofd-
zaak beantwoordt aan hetgeen thans als rechtvaardig wordt
gevoeld.

Het onderhavige wetsontwerp is dan ook niet een ontwerp,
dat, behoudens enkele technische verbeteringen, aansluit aan
de Pachtwet 1937, het heeft veeleer het Pachtbesluit tot grond-
slag. In de thans voorgestelde regeling heeft men zich niet be-
perkt tot het bijwerken van dit besluit, men is op enkele pun-
ten zelfs verder gegaan. De hier aan het woord zijnde leden
achtten deze opzet en dit uitgangspunt niet verantwoord. Im-
mers, bij het stellen van normen voor een overeenkomst in het

algemeen — dus ook voor een pachtovereenkomst — komt het er in de eerste plaats op aan tussen de belangen van de wederzijdse partijen een gerechtvaardigd compromis te vinden. Verliest men dit uit het oog en stelt men zich op het standpunt, dat i.e. de pachter een zoveel mogelijk verzekerd bestaan en een bron van inkomsten moet worden gegeven, dan wordt de overeenkomstgedachte losgelaten. Dit zal ertoe leiden, dat de eigenaar wordt vervangen door de gebruiker, welke een veel wezenlijker recht heeft op de grond dan de eigenaar, die met een steeds zeer lage rente genoegen moet nemen. Deze leden meenden hierin een tendens te bespeuren, welke uiteindelijk in strijd is met het algemeen belang, daar het gevolg kan zijn, dat de niet-bevoorrechten, hoewel zij een grotere bekwaamheid, inzicht en ondernemingslust kunnen hebben, niet in de gelegenheid zijn om gronden te pachten. Verder zal deze tendens ten gevolge hebben, dat vele zeer bekwaame landbouwers gedwongen zullen zijn naar het buitenland te emigreren. Onze nationale economie zal daardoor grote schade lijden.

Voorts achten de leden, hier aan het woord, het nemen van het Pachtbesluit als grondslag voor de tot stand te brengen nieuwe Pachtwet in beginsel onjuist. De Pachtwet 1937, een onderdeel van onze nationale wetgeving, heeft vrijwel geen kans gehad haar waarde voor het pachtwezen te bewijzen. Weliswaar zijn enkele technische bezwaren aan het licht gekomen, maar deze hadden ondervangen kunnen worden. Bij wijze van voorbeeld, waarin de Pachtwet 1937 naar het oordeel dezer leden de voorkeur verdient boven het bestaande pachtrecht, vestigden zij de aandacht op de in die wet geregelde individuele prijscontrole, waarbij ieder geval afzonderlijk onderzocht werd, op de mogelijkheid van „deelpacht” en „veranderlijke pacht” (artikel 3 van de Pachtwet 1937) en voorts op de mogelijkheid tot beëindiging van de pacht in het „jubeljaar” (artikel 38).

Het kwam deze leden voor, dat, indien kort na de bevrijding een wetsontwerp tot regeling van de pacht, gebaseerd op de Pachtwet 1937, aanhangig gemaakt zou zijn, de eerder in dit verslag genoemde bezwaren tegen het „geleide contract” meer op de voorgrond zouden zijn getreden. Zoals de zaken echter nu staan, is deze Kamer voor de vraag gesteld, of het beter is het Pachtbesluit te handhaven dan wel de thans voorgestelde regeling te aanvaarden.

In verband hiermede verklaarde een aantal leden bevreemd te zijn, dat, indien het onderhavige wetsontwerp verworpen zou worden, het Pachtbesluit voor onbepaalde tijd gehandhaafd zou blijven.

Andere leden waren van oordeel, dat alsdan te zijner tijd een nieuw wetsontwerp zal moeten worden ingediend. De hier aan het woord zijnde leden waren van mening, dat het antwoord op de vraag, of het thans aanhangige wetsvoorstel aanvaard moet worden, afhangt van het antwoord op de andere vraag, n.l. of dit wetsontwerp om extrinsieke en intrinsieke redenen de voorkeur verdient boven het handhaven van het Pachtbesluit. Deze vraag meenden zij in ieder geval om extrinsieke redenen bevestigend te moeten beantwoorden. Te lang reeds wordt het pachtrecht beheerst door regelen, welke onder invloed van de Duitse bezetter en buiten de controle van de Volksvertegenwoordiging tot stand zijn gekomen.

Een aantal leden meende, dat het antwoord op deze vraag ook om intrinsieke redenen bevestigend moet luiden. Weliswaar is in dit ontwerp t.a.v. de zo gevaarlijke prijszetting zeer ver afgeweken van wat eigenlijk van de zijde van de Overheid ter zake van de contractuele prijsvaststelling zou mogen geschieden en weliswaar betekent het bepaalde in de artt. 3 en 4 van dit ontwerp, dat elke invloed van partijen op het essentiële van elke overeenkomst, n.l. de bepaling van de omvang van de tegenprestatie, uitgesloten wordt, maar in het Pachtbesluit zijn zo vage normen gesteld m.b.t. de prijs, dat zij de Overheid volledig de vrije hand laten tot toepassing van een dergelijk systeem.

Een groot voordeel boven de in het Pachtbesluit gegeven regeling biedt, zo betoogden ook deze leden, het bepaalde in art. 7 van dit ontwerp, hetwelk de mogelijkheid opent een concept-pachtovereenkomst of een concept-wijzigingsovereenkomst ter goedkeuring aan de grondkamer voor te leggen. Hierdoor heeft het zeer ernstig bezwaar, dat de verpachters machteloos staan t.o.v. de door de grondkamer bindend opgelegde wijzi-

gingen, voor een belangrijk deel zijn praktische betekenis verloren. Het kan zelfs voorkomen, dat de eigenaar van deze „escape” ook dan gebruik zal maken, indien hem geen andere weg openstaat dan zijn grond te verpachten. Hij kan dan immers steeds bij de besprekingen ten overstaan van de grondkamer pogen zijn wil door te zetten, waartoe hij nimmer in staat zal zijn, indien hij een bindend contract heeft gesloten. Bij deze leden rees evenwel de vraag, waarom uitsluitend bij de ontwerp-overeenkomst, als bedoeld in art. 7, de „escape”-mogelijkheid is geschapen. Zij konden niet inzien, waarom niet ook een opschortende voorwaarde in een overigens bindende overeenkomst geldig zou kunnen zijn. Een zodanige opschortende voorwaarde wordt thans door het bepaalde in art. 61 uitgesloten.

Wijders — aldus verder deze leden — verdient het onderhavige voorstel van wet de voorkeur boven het Pachtbesluit, omdat bij het vaststellen van regelen omtrent de pachtprizen de belangen van de verpachter in acht moeten worden genomen (artikel 3, lid 3). Ook in andere onderdelen van dit wetsontwerp, o.m. in artikel 5, lid 2 in fine, wordt uitdrukkelijk het in overweging nemen van des verpachters belangen voorgeschreven.

Verder waren de leden, hier aan het woord, van mening, dat de in het voorliggende wetsontwerp voorgestelde regeling zich in technisch-juridisch opzicht en in de wijze van formulering gunstig onderscheidt van het Pachtbesluit. In de eerste plaats achten zij het een vooruitgang, dat, wanneer dit wetsontwerp tot wet zal worden verheven, de verlenging van de pachtovereenkomst van rechtswege zal geschieden. Voorts waren zij van oordeel, dat in dit ontwerp de vraag, op welke wijze de verlenging van de met goedkeuring van de grondkamer voor korte duur aangegane pachtovereenkomsten dient te geschieden, principieel juist is opgelost. Vervolgens juichten deze leden het toe, dat, indien dit wetsontwerp kracht van wet zal hebben verkregen, er eenheid zal bestaan in het toekennen van een schadeloosstelling in die gevallen, waarin onteigening of het geven van een andere dan een agrarische bestemming aan de grond in het algemeen belang het gebruiksrecht van de pachter doorbreekt. Verder zijn de competentie van de pachtkamer en die van de grondkamer in dit ontwerp beter geregeld dan in het Pachtbesluit. Ook verheugden zij zich erover, evenals de eerder in deze paragraaf aan het woord zijnde verscheidene leden, dat ingevolge artikel 55 van dit ontwerp de verpachter de gelegenheid zal hebben een onderzoek te doen instellen naar de naking door de pachter van de op hem rustende verplichting tot onderhoud van het gepachte.

Op grond van de voorengenoemde overwegingen waren deze leden van oordeel, dat de thans voorgestelde regeling van de pacht in vele opzichten de voorkeur verdient boven het Pachtbesluit. Zij stelden er echter prijs op te verklaren, dat dit niet betekent, dat zij het onderwerpelijke wetsontwerp ook zouden verkiezen boven de Pachtwet 1937.

Overigens vonden de hier aan het woord zijnde leden in dit wetsontwerp aanleiding enige aandacht te wijden aan het landbouwbeleid in het algemeen. Zij erkenden, dat vooral door de schaarste aan cultuurgrond een regeling van de pacht onmisbaar is. Toch stuitte zij op de volgende bezwaren en gevaren:

1°. In dit ontwerp is alleen het gebruik van cultuurgrond in de vorm van pacht geregeld; de nog belangrijker instandhouding van een eigengeërfde boeren- en tuindersstand blijft ongeregeld.

2°. De thans voorgestelde regeling van de pacht opent allerlei mogelijkheden tot een min of meer geleidelijke aantasting van het eigendomsrecht.

Ad 1°. De het woord voerende leden vestigden er de aandacht op, dat in deze tijd, nu hoge inkomstenbelastingen geheven worden en de prijzen voor de landbouwprodukten zeer sober vastgesteld zijn, de mogelijkheid tot kapitaalvorming, noodzakelijk om een eigengeërfde boerenstand te behouden, ontbreekt. Toch behoort naar hun oordeel het behouden van een eigengeërfde boerenstand gezien te worden als een van de belangrijkste onderdelen van een goed landbouwbeleid. De geleidelijke intoring van het eigengeërfde boerenbezit en de daarmee verband houdende „koude socialisatie” van de

grond vormen een van de meest klemmende aspecten van het huidige economische en sociale beleid. Met het oog daarop zullen derhalve de Regering, de Volkvertegenwoordiging en de georganiseerde landbouw, wanneer dit wetsontwerp tot wet zal zijn verheven, hun taak in dit opzicht geenszins als geëindigd mogen beschouwen.

Ad 2°. De leden, hier aan het woord, wilden herinneren aan hetgeen het voormalige lid der Tweede Kamer, de heer Louwes, bij het tot stand komen van de Pachtwet 1937 heeft verklaard (*Handelingen Tweede Kamer, zitting 1936—1937*, blz. 131, linkerkolom), nl., dat die wet tot gevolg zou hebben, dat het zogenaamde Groninger beklemlrecht zou uitgroeien tot een nationale instelling. Indien een zodanige ontwikkeling zou plaatsvinden, zouden deze leden daartegen grote bezwaren hebben. Aan het recht van de eigenaar zou dan een einde komen, behalve dat hij jaarlijks een niet voor wijziging vatbare geldsom zou krijgen en geschenken bij bepaalde gebeurtenissen als huwelijk, enz. De beklemlde meier wordt dan in feite de eigenaar onder de bovenbedoelde last. Bovendien zullen dan naderhand opnieuw maatregelen moeten worden getroffen. Immers, men komt wederom voor allerlei pachtproblemen te staan, indien de oorspronkelijke pachter, die door het beklemlrecht een zakelijk recht op de grond heeft gekregen, het gebruik van die grond op zijn beurt wil verpachten.

Nu ingevolge de voorgestelde regeling de pachter uit de kring van zijn naaste familie een opvolger zal kunnen aanwijzen, is naar het oordeel dezer leden de ontwikkeling van het recht van pacht op een hoeve voortgeschreden in de richting van een vast, altijddurend en in alle liniën verervend recht. Deze leden sloten zich aan bij hetgeen de heer Louwes, sprekende over het beklemlrecht, indertijd in de Tweede Kamer (*Handelingen 1936—1937*, blz. 131, linkerkolom) heeft verklaard: „Zoo zal ik hier niet de vraag opwerpen, of het wenschelijk is dat instituut over het geheele land uit te breiden of niet, maar ik wil wel zeggen, dat als men het doet, moet men het goed, helder en flink onder de oogen zien en dan moet men niet de gelegenheid scheppen, dat dit eigenlijk smokkelenderwijze in den loop van enkele geslachten in het eigendomsrecht wordt ingehaald.”

In verband met het vorenstaande verklaarden de nog steeds aan het woord zijnde leden bezwaar te hebben tegen het bepaalde in artikel 54 van dit ontwerp. Naar hun oordeel diende men af te wachten, of de verpachter met een der erven tot overeenstemming zou komen. Eerst daarna ware aan de overige erven het recht toe te kennen te opponderen. De onevenwichtige behartiging van de belangen van de pachter en van de eigengeërfd boerenstand in het bestaande pachtrecht heeft reeds grote schade en verwarring veroorzaakt, zodat deze leden niet bereid waren er hun medewerking toe te verlenen op deze weg verder te gaan.

Enkele leden herinnerden eraan, dat de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening ter gelegenheid van de openbare beraadslaging nopens dit wetsontwerp in de Tweede Kamer heeft verklaard: „Ik zie het (ontwerp-Pachtwet) niet alleen als een regeling van de rechtsverhoudingen, maar het moet ook dienstbaar zijn aan het scheppen van betere produktieomstandigheden” (*Handelingen, zitting 1956—1957*, blz. 2579, linkerkolom). Dit deed bij hen de vraag rijzen, hoe in het algemeen betere produktieomstandigheden geschapen worden. Is de Regering van oordeel dat dit zal geschieden door een „koude sanering” door middel van de landbouwkundige toetsing? Naar de mening dezer leden zullen betere produktieomstandigheden in de eerste plaats bevorderd worden door het vaststellen van lonende garantieprijs voor de agrarische producten. Daardoor zal een gezonde bedrijfsvoering mogelijk zijn. In het kader van een goed landbouwbeleid, waarbij de bewerker van de grond verzekerd is van een lonend bestaan, zal een pachtwet moeten voorkomen, dat de verpachter in te grote mate mede profiteert van de arbeid van de pachter.

§ 2. De landbouwkundige toetsing

Vele leden stonden enigermate aarzelend tegenover de landbouwkundige toetsing. Zij hadden begrip voor het standpunt der Regering, namelijk „dat niets mag worden nagelaten om

het klimaat te scheppen, dat kan leiden tot betere produktieomstandigheden”. (*Handelingen Tweede Kamer, zitting 1956—1957*, blz. 2578, linkerkolom). De het woord voerende leden waren echter van mening, dat een dwangmaatregel, gelijk de landbouwkundige toetsing is, niet in een pachtwet thuishoort.

Overigens wilden zij er de aandacht op vestigen, dat zonder landbouwkundige toetsing reeds een aantal te kleine landbouwbedrijven aan het verdwijnen is, enerzijds, omdat veelal de kinderen van landbouwers de voorkeur geven aan niet-agrarische beroepen en anderzijds, omdat sommige voorheen te kleine bedrijven door verandering van teelt uitgroeien tot meer rendabele bedrijven.

Voorts meenden deze leden te weten, dat de landbouwkundige toetsing, voorgeschreven door de Wet op de vervreemding van landbouwgronden, tot dusverre weinig praktische resultaten heeft opgeleverd. Hetzelfde geldt voor de toetsing aan algemene belangen van de landbouw ingevolge art. 41 van het Pachtbesluit.

In het onderhavige wetsontwerp is de landbouwkundige toetsing in vergelijking met het oorspronkelijke ontwerp van wet aanzienlijk beperkt. Thans beoogt deze toetsing in hoofdzaak nog slechts een verslechtering van de bestaande toestand tegen te gaan. Verder mag verwacht worden, dat zij in de praktijk weinig moeilijkheden zal geven. Om deze redenen verklaarden de het woord voerende leden, dat hun bezwaren tegen de landbouwkundige toetsing niet doorslaggevend waren.

Vele andere leden herinnerden eraan, dat bij de openbare beraadslaging in de Tweede Kamer over artikel 5 van dit wetsontwerp (*Handelingen zitting 1956—1957*, blzz. 2590 e.v.) is gebleken, dat er geen eenstemmigheid bestond ten aanzien van het ingrijpen in bestaande toestanden door middel van een pachtwet, de z.g. positieve sanering. Deze leden gaven toe, dat het tegengaan van verdere verslechtering, waar men het in de Tweede Kamer wel over eens was, reeds als een verbetering kan worden beschouwd. Tegen een meer positieve saneringsmogelijkheid door middel van de Pachtwet is veelal aangevoerd, dat daardoor te sterk wordt ingegrepen in het eigendomsrecht. De leden, hier aan het woord, verklaarden dit bezwaar niet te kunnen delen. Immers, ervan afgezien, dat, wanneer dit wetsontwerp tot wet zal zijn verheven, de mogelijkheid van positieve sanering slechts beperkt zal zijn, moet toch ook hier het beginsel, hetwelk bij de oplossing van zoveel andere problemen toepassing vindt, aanvaard worden, namelijk, dat, indien dit na zorgvuldige afweging der belangen nodig blijkt, het belang van de enkeling moet wijken voor het algemeen belang.

Voorts wordt wel als bezwaar tegen een positieve sanering aangevoerd, dat daardoor in de toekomst de mogelijkheid wordt uitgesloten, dat een arbeider of jonge boer met enkele ares land het tot resp. kleine of grotere boer zou brengen. Deze leden verklaarden respect te kunnen hebben voor degene, die kans heeft gezien door hard werken vooruit te komen. Desniettemin waren zij van mening, dat de wijze, waarop vooral in het verleden de arbeider het tot kleine boer heeft gebracht, vanuit maatschappelijk oogpunt gezien, bedenkelijke kanten heeft.

De hier aan het woord zijnde leden konden ermede instemmen, dat het particuliere eigendomsrecht niet verder moet worden aangetast dan noodzakelijk is. Verschillen van mening kunnen echter ontstaan over de vraag, wanneer die noodzakelijkheid aanwezig is.

Verder betreurden deze leden het, dat door het aannemen van het amendement-Droesen e.s. in de Tweede Kamer in artikel 5, lid 1, sub c, de clausule „ongeacht de voordien bestaande toestand” vervallen is. Dit zal tot gevolg hebben, dat via toetsing geen verbetering van een ondoelmatige verkaveling of van ondoelmatige ligging van het land ten opzichte van de bedrijfsgebouwen of van de woning zal kunnen plaatsvinden, indien het een reeds gesloten overeenkomst betreft. Er zal dan toch een versnippering blijven bestaan, welke een goede bedrijfsvoering ten eenmale uitsluit.

Verscheidene leden stelden voorop, dat de vergelijkende landbouwkundige toetsing het eerst is geïntroduceerd in artikel 9 van de Wet op de vervreemding van landbouwgronden. In verband hiermede verklaarden zij de interpretatie, welke de

Centrale Grondkamer aan artikel 9, sub 2°, van die wet geeft, namelijk, dat een overdracht niet goedgekeurd kan worden, indien deze leidt tot een ongunstiger toestand dan de bestaande juist te achten. Daar zij het gewenst achtten, dat de agrarische structuur in ons land niet verder verslechtert, waren zij van oordeel, dat ook in de tot stand te brengen nieuwe Pachtwet een regeling van de landbouwkundige toetsing niet mocht ontbreken. Uit dien hoofde verklaarden zij zich te kunnen verenigen met het bepaalde in artikel 5 van het onderhavige wetsontwerp. Voor de ruil- of herverkavelingsgebieden en voor de IJsselmeerpolders is een regeling getroffen, welke voorkomt, dat de verkaveling minder doelmatig zou worden dan de thans bestaande. Het kwam deze leden juist voor, dat een dergelijke bepaling in het leven is geroepen, daar de met grote financiële steun van de Overheid verbeterde of tot stand gekomen gebieden behoed dienen te worden voor een verslechtering van de bestaande verkaveling. Ingevolge het bepaalde in artikel 5, lid 1, sub e. kan de grondkamer ook de geringe bedrijfsgrootte, het verkrijgen van neveninkomsten, enz. bij de toetsing van de pachtovereenkomst in haar beoordeling betrekken. Deze leden konden zich ermede verenigen, dat de grondkamer de bevoegdheid en niet de plicht heeft dit te doen. Grote voorzichtigheid is hier noodzakelijk, vooral met het oog op de gevolgen voor de verpachter en voor de pachter bij niet-goedkeuring van de pachtovereenkomst. Toch is het gewenst, dat een beperkte landbouwkundige toetsing van de pachtovereenkomst plaats zal vinden. Immers, de toestand van de verkaveling en de bedrijfsgrootte zullen in verband met de noodzakelijke verhoging van de arbeidsproductiviteit in de landbouw een steeds belangrijker invloed uitoefenen op de produktie in de landbouw.

In het onderhavige wetsontwerp is de mogelijkheid geopend voor de vergelijkende landbouwkundige toetsing. Omdat het hier een geheel nieuwe materie betreft, dient naar het oordeel dezer leden een dwingend voorgeschreven objectieve toetsing voorlopig niet plaats te vinden. In de toekomst zal, nadat men ervaring opgedaan zal hebben met de vergelijkende toetsing en nadat men meer juiste beoordelingsmaatstaven heeft gekregen, h.i. aan een beperkte objectieve landbouwkundige toetsing niet kunnen worden ontkomen. Dit vraagstuk is niet uitsluitend van economische aard. Allerlei sociale en sociologische factoren oefenen bij de toetsing en bij de sanering in het algemeen mede een belangrijke invloed uit. Daarom dient men de betekenis van een zekere sanering in de landbouw bij overdracht of verpachting van landbouwgrond niet te hoog aan te slaan. Wellicht zal het rapport van de commissie-Uitgifte Domeingronden (de z.g. commissie-Hofstee) voor de oplossing van dit vraagstuk enige richtlijnen aangeven. Gaarne zouden deze leden vernemen, wanneer dit rapport gereed zal zijn en of de Regering zich voorstelt dit rapport alsdan zo spoedig mogelijk te publiceren.

Bij enige leden rezen met betrekking tot de landbouwkundige toetsing de volgende vragen: Is een volledige landbouwkundige toetsing op zich zelf gewenst? Zo ja, moet deze dan in dit wetsontwerp mede geregeld worden of is veeleer een aparte wet te dezer zake te verkiezen? Hoe dient een regeling van een uitgebreide landbouwkundige toetsing uitgewerkt te worden?

Ervan uitgaande, dat een bepaalde vorm van landbouwkundige toetsing, n.l. de vergelijkende, in dit wetsontwerp een plaats heeft gevonden, meenden deze leden in de eerste plaats te moeten opmerken, dat de redactie van de regeling van de landbouwkundige toetsing in dit wetsontwerp aan duidelijkheid veel te wensen overlaat. Ter gelegenheid van de openbare beraadslaging in de Tweede Kamer nopens dit wetsontwerp (*Handelingen*, zitting 1956—1957, blz. 2581, rechterkolom) heeft de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening verklaard: „recapitulerende, kan ik dus zeggen, dat ten aanzien van de landbouwkundige toetsing bij overdracht van land in de sfeer van de familieverhoudingen de volgende lijnen zijn te trekken: geen toetsing bij overdracht van het gehele bedrijf; bij overdracht van los land alleen toetsing aan de verkaveling, dus niet aan de bedrijfsgrootte en de neveninkomsten”. De leden, hier aan het woord, zouden een verduidelijking van deze verklaring op prijs stellen, omdat ze in dit wetsontwerp niet hadden kunnen ontdekken, dat bij pachtoverneming van los land in

familieverhoudingen toetsing op de verkaveling zal plaatsvinden.

Ten aanzien van de toetsing zelf achtten deze leden een regeling daarvan als thans wordt voorgesteld, in aansluiting op die, welke is opgenomen in de Wet op de vervreemding van landbouwgronden, alleen aanvaardbaar, indien het accent wordt gelegd op het voorkomen van verslechtering van de bestaande toestand. In beginsel wezen zij de noodzaak van toetsing niet af. De in dit wetsontwerp voorgestelde incidentele, zeer globale en oppervlakkige regeling is, naar hun oordeel, niet bevorderlijk voor de rechtszekerheid. Derhalve konden zij daarover weinig enthousiast zijn. Indien zij desniettemin hun goedkeuring aan deze regeling zouden verlenen, vond dit zijn oorzaak uitsluitend daarin, dat zij zich min of meer door de omstandigheden genoopt zagen tot het aanvaarden van een voorlopige regeling, die voor hen niet als precedent geldt. Bij het opstellen van een doorwrochte regeling van de toetsing zal men niet kunnen volstaan met een weinig uitgewerkt schema, gelijk thans wordt voorgesteld. Er zal een afzonderlijke en volledig uitgewerkte regeling moeten komen, welke richtinggevend zal moeten zijn ten bate van de structurele hervorming van onze landbouw, met inachtname van de belangen juist ook van de eigenaar.

De hier aan het woord zijnde leden betwijfelden, of met vergelijkende toetsing kan worden volstaan. Men zal daarmede immers betrekkelijk weinig bereiken. Weliswaar zal het uitsluitend toepassen van de objectieve toetsing er soms toe leiden, dat fouten gemaakt worden. Er zijn evenwel gevallen, waarin deze methode zonder bezwaar gebruikt kan worden.

Sommige leden stelden voorop, dat in artikel 41 van het Pachtbesluit de mogelijkheid bestaat een pachtovereenkomst te toetsen aan de algemene belangen van de landbouw. Indien men ervan uitgaat, dat een landbouwkundige toetsing plaats dient te vinden, verdient het, naar het oordeel dezer leden, stellig de voorkeur de toetsingsnormen meer te concretiseren, gelijk in het onderhavige wetsontwerp, althans gedeeltelijk, geschiedt. De mogelijkheid bestaat echter, dat het invoeren van deze normen een gevaar kan betekenen voor de kleinere pachtbedrijven. Tegenwoordig is voor de groep „kleine boeren” een zeer ongunstige situatie ontstaan. Op deze groep is in de depressietijd van de dertiger jaren de aandacht gevallen, omdat zij toen in moeilijkheden verkeerde. De hier aan het woord zijnde leden gaven toe, dat er streken zijn, waar de toestanden t.a.v. het grondgebruik zo slecht zijn, dat er iets aan moet worden gedaan. Ook zullen de gronden in de IJsselmeerpolders en die, welke begrepen zijn geweest in een ruil- of herverkaveling, niet mogen worden versnipperd. Ter gelegenheid van de openbare beraadslaging in de Tweede Kamer over dit wetsontwerp heeft de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening hierop zeer terecht de aandacht gevestigd. (*Handelingen* zitting 1956—1957, blz. 2591, rechterkolom). Door het bepaalde in artikel 5, lid 1, sub d, zal dan ook tegen een versnippering van de bovengenoemde gronden gewaakt kunnen worden.

Overigens, zo vervolgden de het woord voerende leden, zij men met het veroordelen van de „kleine boeren” uiterst voorzichtig, ook indien men meent, dat zij hun volledige arbeidskracht op het bedrijf niet produktief kunnen maken. Veelal kunnen zij hun bedrijf meer produktief maken door het telen van tuinbouwgewassen, het houden van pluimvee en varkens, enz. Bovendien is er voor hen gelegenheid door allerlei nevenbetrekkingen (b.v. melkrijder bij een zuivel-fabriek, monsternemer bij een controleverening, enz.) mede in hun onderhoud te voorzien. De thans weinig meer toegepaste Landarbeiderswet had, blijkens de considerans van die wet, tot strekking „de verkrijging door landarbeiders van land met woning in eigendom of van los land in pacht” te bevorderen. De landarbeiders, welke „kleine boeren” zijn geworden, vormen in vele streken van ons land een categorie, die men niet gaarne zou missen. Indien er onder hen zijn, die in moeilijkheden verkeren, bestaat er voor hen, vooral tegenwoordig, gelegenheid naar een andere werkkring om te zien. Vele „kleine boeren” hebben van deze gelegenheid reeds gebruik gemaakt. In 1947 bedroeg het aantal bedrijven met 1 tot 3 ha grond 35 632, met 3 tot 5 ha 29 978. In 1955 waren deze getallen

teruggelopen tot resp. 23 567 en 26 875. Voor ingrijpen van de zijde van de Overheid achten deze leden dan ook geen reden aanwezig. Daar komt nog bij, dat het bestaan van „kleine boeren” geen ongunstige invloed behoeft uit te oefenen op de prijzen van de agrarische produkten. Immers, het Landbouw-Economisch Instituut houdt bij zijn berekeningen toch al geen rekening met deze categorie. Het uitbannen van „kleine boeren” maakt het voor een energieke landarbeider uiterst moeilijk een zelfstandige boer te worden en zich daarna geleidelijk tot ondernemer van een groter bedrijf op te werken. Wellicht wil de Regering niet zover gaan. Artikel 5, lid 1, sub e, biedt daartoe echter wel de mogelijkheden en het is begrijpelijk, dat onder de „kleine boeren” daardoor een zekere ongerustheid is ontstaan.

Verder herinnerden deze leden eraan, dat door het bepaalde in artikel 5, lid 1, sub e, aan de grondkamer verschillende bevoegdheden gegeven zullen worden. Zij kan weigeren een pachtovereenkomst goed te keuren, indien die overeenkomst zou leiden tot een te geringe bedrijfs grootte. Voorts is, omdat de Regering ter gelegenheid van de openbare beraadslaging in de Tweede Kamer nopens dit wetsontwerp een amendement-Egas c.s. gewijzigd heeft overgenomen, in artikel 5, lid 1, sub e, 3°, een geheel nieuw element geïntroduceerd. De grondkamer zal indirect als distribuut van percelen los land kunnen optreden, omdat zij toevoeging hiervan aan een bepaald bedrijf kan verhinderen, indien „uitbreiding voor de ondernemer niet van overwegende betekenis is, terwijl in de nabijheid een of meer kleine bedrijven uitbreiding behoeven”. Dit betekent een positief ingrijpen in het grondgebruik, hoewel de landbouwkundige toetsing aanvankelijk een negatief karakter had, evenals de toetsing in artikel 9 van de Wet op de vervreemding van landbouwgronden.

De hier aan het woord zijnde leden achten het nog ernstiger, dat de grondkamers bevoegd, doch niet verplicht zijn de normen van artikel 5, lid 1, sub e, te hanteren. Dit kan leiden tot zeer verschillende behandeling van overeenkomstige gevallen al naar gelang de instelling van de onderscheidene grondkamers en derhalve tot rechtsongelijkheid en willekeur. In de Wet op de vervreemding van landbouwgronden is gepoogd de grondkamers met betrekking tot de landbouwkundige toetsing aan limitatief omschreven, behoorlijk afgebakende normen te binden. In artikel 5 van het thans voorgestelde wetsontwerp is juist het omgekeerde geschied. Ook de Centrale Grondkamer zal een eventuele rechtsongelijkheid niet kunnen herstellen, daar tegen het verlenen van goedkeuring van een pachtovereenkomst, welke goedkeuring een andere grondkamer zou weigeren, uiteraard geen rechtsmiddel openstaat. Gaarne zouden de het woord voerende leden het oordeel der Regering vernemen over de hier aangeroerde problemen.

Vervolgens vroegen deze leden, hoever de bevoegdheid van de grondkamer ex artikel 6, lid 1, namelijk om de pachtovereenkomst te wijzigen ten aanzien van de punten, welke in verband met artikel 5, lid 1, de goedkeuring verhinderen, strekt. Mag de grondkamer bij voorbeeld bij verpachting van verspreid gelegen percelen los land, waarvan één of meer voor de betrokken pachter ongunstig gelegen zijn, wijziging brengen in het pachtobject, met name het ongunstig gelegen perceel hieruit verwijderen?

Wijders stelden de hier aan het woord zijnde leden de vraag, welke betekenis gehecht moet worden aan de toetsingsbevoegdheid van de Pachtkamer ex artikel 49 bij de procedure van de pachtoverneming, indien men ervan uitgaat, dat door middel van de landbouwkundige toetsing alleen beoogd wordt verslechtering van de bestaande situatie tegen te gaan. Een zodanige bevoegdheid heeft, naar het oordeel dezer leden, alleen zin in het door de Minister van Justitie in de Tweede Kamer als „objectieve stelsel” aangeduide systeem (*Handelingen*, zitting 1956—1957, blz. 2568, linkerkolom), hetwelk de meerderheid van de Tweede Kamer juist niet wenste. Overigens achten zij de beperking van de toetsing tot de eerste zinsnede van artikel 5, lid 1, sub d en e, zonder veel betekenis.

De hierboven gemaakte opmerkingen over de toetsingsbevoegdheid van de pachtkamer ex artikel 49 gelden mutatis

mutandis ook voor de toetsingsbevoegdheid dier kamer ex artikel 54 (de in-de-plaatsstelling na overlijden van de pachter). Immers, in beide gevallen blijft de oorspronkelijke pachtovereenkomst in stand en wordt er alleen verandering gebracht in de persoon van de pachter.

Ten slotte achten de hier aan het woord zijnde leden het in artikel 47 van dit wetsontwerp voorgeschrevene juist, namelijk, dat de pachtkamer bij het nemen van een beslissing, ertoe strekkende de pachtovereenkomst voor een gedeelte van het gepachte te verlengen, het bepaalde in artikel 5, voor zover ter zake voorgeschreven, in acht moet nemen.

§ 3. De pacht prijs

Vele leden meenden ten aanzien van het vraagstuk van het pacht prijspeil kort te kunnen zijn. Na de toelichtingen, welke de Regering in de Tweede Kamer ter gelegenheid van de openbare beraadslaging over dit wetsontwerp hieromtrent heeft gegeven, konden deze leden zich verenigen met de artikelen, welke betrekking hebben op het pacht prijspeil. Zij spraken de verwachting uit, dat de medeverantwoordelijkheid, welke het Nederlandse volk wenst te aanvaarden voor het agrarisch welzijn (*Handelingen* Tweede Kamer, zitting 1956—1957, blz. 2578, linkerkolom), zal leiden tot zodanige prijzen van de landbouwprodukten, dat een redelijk pacht prijspeil mogelijk zal blijken. Zij drongen er in verband hiermede op aan, de colleges, genoemd in artikel 3, lid 2, van dit ontwerp van wet, de gegevens per bedrijf ter beschikking te stellen van staatslandbouwbedrijven, van bedrijven van het Landbouw-Economisch Instituut en van de type bedrijven van de Dienst van Grond- en Pachtzaken (uiteraard onder nummer), opdat de vorenbedoelde colleges zich een goed oordeel kunnen vormen.

Enige leden verklaarden eveneens niet diep in te zullen gaan op het pacht prijspeil. Zij waren van oordeel, dat dit een geheel op zich zelf staand onderwerp betreft, hoewel het verband houdt met de tot stand te brengen Pachtwet. Zij zouden gaarne vernemen, of de Regering reeds thans iets kan mededelen omtrent de inhoud van de ingevolge artikel 3 van dit ontwerp vast te stellen algemene maatregel van bestuur.

Voorts zouden deze leden het consequent geacht hebben, indien de in artikel 19 bedoelde herziening van de pacht prijs niet gebonden zou zijn aan een driejaarlijkse termijn. Ten aanzien van de automatische verlenging van de pachtovereenkomst heeft de Regering in de Memorie van Toelichting nopens dit wetsontwerp, blz. 20, rechterkolom, verklaard: „In de praktijk hebben zich toch tal van gevallen voorgedaan, waarbij de pachter verzuimde tijdig een verlengingsverzoek in te dienen. Soms gebeurde dit uit onbekendheid met de wettelijke regeling, soms ook ten gevolge van een inzicht in de duur van een pachtovereenkomst, hetwelk achteraf door de rechter niet bleek te worden gedeeld.” De hier aan het woord zijnde leden meenden, dat men ook bij het opstellen van artikel 19 van een dergelijke overweging had moeten uitgaan.

Enkele leden stelden voorop, dat sinds 1945 de pacht prijzen sterk gestegen zijn. De toestand in de landbouw is sedertdien slechter geworden. De leden, hier aan het woord, zouden gaarne vernemen, of daarin door middel van de tot stand te brengen nieuwe regeling van de pacht verbetering gebracht zal kunnen worden.

Voorts stelden zij de vraag, of de Regering bereid is de normen voor de regionale pacht prijzen vóór de openbare beraadslaging in deze Kamer over het onderhavige wetsontwerp bekend te maken. Naar hun oordeel biedt de huidige redactie van artikel 3 van dit ontwerp niet voldoende waarborgen voor de bescherming van de pachter. Deze leden meenden te weten, dat de pacht prijzen bij de nieuw vast te stellen normen verhoogd zullen worden. In verband hiermede stelden zij de volgende vragen: Zullen door een hogere pacht prijs ook de consumentenprijzen voor de agrarische produkten daarvan invloed ondervinden? Zo ja, is de Regering dan bereid weder de subsidiëring van verschillende eerste levensbehoeften in overweging te nemen? Zal door hogere pacht prijzen en door daaruit

noodzakelijk voortspruitende hogere garantieprijsen de concurrentiepositie van ons land ten opzichte van andere landbouwproducten exporteerende landen niet zodanig schade lijden, dat de afzet sterk zal verminderen?

Wijders zouden deze leden gaarne vernemen, of de kosten van vernieuwing en modernisering van bij de pacht betrokken woningen en bedrijfsgebouwen ten volle in de pacht prijs verdisconteerd zullen worden.

Verder wilden zij de aandacht vestigen op de mogelijkheid, dat een pachter het gepachte, dat voorheen in slechte toestand verkeerde, door vakkundig gebruik zodanig verbeterd, dat de grondkamer na een pachtperiode van 3 jaren (artikel 19) toestemming verleent tot verhoging van de pacht prijs, omdat het gepachte een hogere waarde gekregen heeft. In verband hiermede vroegen de hier aan het woord zijnde leden, of in dat geval de pachter met succes een vordering tot vergoeding voor de door hem aangebrachte verbeteringen kan instellen.

§ 4. Verlenging van de pachtvereenkomst

Vele leden verklaarden zich in hoofdzaak te kunnen verenigen met de regelingen, welke in het onderwerpelijke ontwerp van wet voorgesteld worden ten aanzien van de verlenging van de pachtvereenkomst.

Een aantal leden had echter bezwaren tegen de mogelijkheid, welke artikel 37 van dit ontwerp opent, dat, ook in de gevallen, waarin de grondkamer een korte pachttermijn heeft goedgekeurd, de overeenkomst tegen de wil van de verpachter wordt verlengd. Deze leden waren bevreesd, dat eigenaren, die voorzien, dat zij te eniger tijd het goed zelf nodig zullen hebben of zullen moeten vervreemden, genoopt zullen zijn dit goed niet te verpachten, omdat, ook al zou de grondkamer verpachting voor korte termijn goedkeuren, niettemin verlenging mogelijk is. In sommige gevallen kan dit bovendien ten gevolge hebben, dat de verpachter dan te zijner tijd een schadeloosstelling aan de pachter zal moeten betalen.

Voorts merkten deze leden op, dat volgens artikel 40 van dit wetsontwerp het verzoek om verlenging wordt afgewezen „voor zover de verpachter het verpachte wil bestemmen voor niet tot de landbouw betrekkelijke doeleinden en die bestemming in overeenstemming is met het algemeen belang”. Artikel 44, lid 1, bepaalt echter, dat „de verpachter jegens de pachter tot schadevergoeding (is) gehouden, indien de wil om aan het verpachte een bestemming te geven, als bedoeld in artikel 40, ... in werkelijkheid niet aanwezig is geweest”. Volgens het tweede lid van artikel 44 wordt, behoudens tegenbewijs „die wil geacht niet aanwezig te zijn geweest, indien niet binnen één jaar na het einde van de pachtvereenkomst aan het verpachte de in artikel 40 bedoelde bestemming is gegeven . . . .”. Daar de hier aan het woord zijnde leden meenden, dat in artikel 40 in het bijzonder is gedacht aan de gemeente als verpachster, stelden zij de vraag, of het tegenbewijs, dat in artikel 44, lid 2, genoemd wordt, geleverd kan worden door overlegging van een goedgekeurd uitbreidings- en wederopbouwplan. Voorts vroegen deze leden, of in artikel 44 met „bestemming is gegeven” bedoeld wordt: bestemming is aangeduid, dan wel: bestemming is gerealiseerd. Deze leden meenden, dat de bedoeling was: de bestemming is aangeduid. Gaarne zouden zij hierover het oordeel van de Regering vernemen.

Verscheidene leden betuigden eveneens hun instemming met de voorgestelde regeling inzake de verlenging van de pachtvereenkomst. Volgens deze regeling zal een pachtcontract van rechtswege verlengd worden, tenzij de verpachter dit opzegt tegen het einde van de termijn, voor welke de overeenkomst was aangegaan. In de praktijk is immers gebleken, dat voor de pachter, indien hij door onkunde of misverstand ten aanzien van het tijdstip, waarop de pachtvereenkomst zou eindigen, de voorgeschreven termijn om verlenging aan te vragen niet in acht had genomen, niet-verlenging uitermate bezwaarlijk kan zijn. Men mag aannemen, dat de verpachter in het algemeen beter op de termijnen zal letten dan de pachter.

Sommige leden stelden voorop, dat artikel 45, lid 3, bepaalt, dat, indien de pachtkamer een pachtvereenkomst met niet meer dan één jaar verlengt, geen verlenging van de pacht-

overeenkomst kan worden verzocht (vgl. ook artikel 43, lid 3). Volgens artikel 48 heeft de pachter recht op een door de verpachter te betalen schadeloosstelling, indien de verlenging wordt afgewezen, omdat de verpachter het verpachte voor niet tot de landbouw betrekkelijke doeleinden wil bestemmen.

Krachtens het reeds genoemde artikel 45, lid 3, vindt geen afwijzing plaats van het verzoek om verlenging — zoals klaarblijkelijk wel het geval is in artikel 48 — maar is verlenging van rechtswege onmogelijk.

De hier aan het woord zijnde leden herinnerden er in dit verband aan, dat de Minister van Justitie ter gelegenheid van de openbare beraadslaging over dit wetsontwerp in de Tweede Kamer de vraag, of in dat geval de pachter evenzeer aanspraak kan maken op schadeloosstelling, bevestigend had beantwoord (*Handelingen*, zitting 1956—1957, blz. 2574, rechterkolom). Het was deze leden evenwel niet geheel duidelijk, wanneer de pachter een verzoek om schadeloosstelling moet indienen. Tijdens de procedure, welke zal leiden tot een verlenging met één jaar, kan hij dit niet doen en een volgende verlengingsprocedure komt niet meer aan de orde. Derhalve zal hij een afzonderlijk verzoek tot het verkrijgen van schadevergoeding moeten indienen. De Regering achtte een dergelijk verzoek ontvankelijk en voor inwilliging vatbaar. Deze leden hadden echter de indruk, dat bij het redigeren van artikel 48 aan deze situatie niet is gedacht. In dit artikel is een rechtstreeks verband gelegd tussen schadeloosstelling en niet-verlenging door de pachtkamer en niet tussen schadeloosstelling en niet-verlenging ingevolge een wettelijke bepaling zonder tussenkomst van de pachtkamer.

§ 5. Openbare lichamen als verpachters

Een aantal leden was van oordeel, dat in dit wetsontwerp te weinig rekening is gehouden met de positie van de openbare lichamen als verpachters. Zij gaven toe, dat in dit ontwerp daaromtrent bijzondere bepalingen zijn gemaakt (Hoofdstuk I, § 11). Deze gelden echter alleen, wanneer het openbaar lichaam — meestal de gemeente — een pachtvereenkomst sluit, en dus niet, wanneer het openbaar lichaam de eigendom tijdens een lopende pacht verwerft. In dat geval gaan krachtens artikel 34 alle rechten en verplichtingen van de verkoper-verpachter over op de koper-verpachter. Het is echter regel, dat een openbaar lichaam de eigendom van gronden verkrijgt tijdens een lopende pacht. De bijzondere bepalingen met betrekking tot verpachting door openbare lichamen (artt. 62 t/m 64 van dit wetsontwerp) zullen dus alleen betekenis hebben, wanneer grondeigenaren, die zelf hun grond gebruiken, hun grond aan een openbaar lichaam verkocht hebben en daarna pachten. Zij, die gronden pachten, welke „aan snede” liggen, kunnen uit het ter inzage liggende uitbreidingsplan te weten komen, of de gepachte gronden te zijner tijd een niet-agrarische bestemming zullen krijgen. Naar het oordeel dezer leden zou het redelijk geweest zijn, indien het openbaar lichaam, dat de eigendom verkrijgt bij een lopende pacht, wijziging van de pachtvereenkomst zou kunnen verkrijgen in de geest van het bepaalde in artikel 62 van dit ontwerp.

Bij sommige leden rees de vraag, of de in artikel 62 bedoelde „bestemming voor niet tot de landbouw betrekkelijke doeleinden van openbaar nut”, met betrekking tot de gemeenten moet berusten op een rechtsgeldig uitbreidings- of wederopbouwplan, waarin de gemeente-eigendommen zijn gelegen. Deze leden achtten het aannemelijk, dat dit inderdaad het geval is, omdat anders bezwaarlijk van „openbaar nut” kan worden gesproken. Gaarne zouden zij het oordeel van de Regering hieromtrent vernemen.

Voorts vroegen zij, hoe de bestemming moet blijken bij afwezigheid van planologische maatregelen, indien het andere openbare lichamen dan gemeenten betreft. Is daarvoor een enkele wilsverklaring voldoende?

De grondkamer mag volgens artikel 63 niet in een beoordeling van de bestemming treden. De leden, hier aan het woord, zouden gaarne vernemen, hoe de Regering zich dit voorstelt en of dit niet tot ernstige aantasting van de belangen van de pachter kan leiden.

Zij verklaarden er begrip voor te hebben, dat de Overheid, zo nodig snel, de beschikking moet kunnen verkrijgen over door haar verpachte gronden. Zij waren echter bevreesd, dat hiervan misbruik zal worden gemaakt om de aan de pachter uit te keren vergoeding te beknotten. Het was hun opgevallen, dat de belangen van de pachter, welke in dit wetsontwerp tot het uiterste worden ontzien, blijkbaar minder zwaar wegen, indien de Overheid als verpachter optreedt en de grond zelf in gebruik wil nemen voor niet agrarische doeleinden. Een particulier, die in dergelijke omstandigheden verkeert, kan van een zodanige uitzonderingspositie niet profiteren. Overigens is dit helaas heden ten dage geen ongewoon verschijnsel.

§ 6 Inscharing van vee en verkoop van gras of hooi anders dan per gewicht

Een aantal leden betwijfelde, of er wel voldoende redenen aanwezig zijn om weideexploitatie door middel van inscharing en grasverkoop te verbieden. Zij achtten het echter wel van belang de grondkamer zekere bevoegdheden te verlenen ten einde ontduiking van de wet door middel van inscharing of grasverkoop te voorkomen.

Een aantal andere leden verklaarde voorstander te zijn van een verbod tot inscharing. Zij vroegen wat in artikel 66, lid 2, moet worden verstaan onder „persoonlijke omstandigheden van de verzoeker”. Deze leden vreesden, dat het verbod tot inscharing in de praktijk geen betekenens zal hebben, indien goedkeuring tot inscharing zou moeten worden verleend in de gevallen, waarbij het te voorzien is, dat de verzoeker bij pacht een geringer financieel resultaat zou boeken dan bij inscharing.

Voorts vestigden deze leden er de aandacht op, dat somtijds de verkoop van gras als toekomstig hooi plaatsvindt. Daarbij wordt dan de hooiophbrengst op een bepaald gewicht geschat. Gaarne zouden deze leden daarover het oordeel van de Regering vernemen. Het is immers te duchten, dat op deze wijze het verbod tot verkoop van gras of hooi anders dan per gewicht tot een dode letter zal worden.

§ 7. De grondkamers en de pachtkamers

Een aantal leden was van mening, dat, daar de grondkamers, wanneer dit wetsontwerp tot wet zal zijn verheven, niet meer het recht zullen hebben een aanbeveling op te maken voor de benoeming van hun leden (vgl. artikel 48 Pachtbesluit), er, niettegenstaande het gestelde in artikel 74, lid 4, geen waarborg is, dat alle bij de pacht betrokken groepen op de juiste wijze in de grondkamers vertegenwoordigd zullen zijn. Daarom zouden deze leden het op prijs stellen, indien aan de colleges van Gedeputeerde Staten opgedragen zou worden, dat zij, alvorens een voordracht op te maken, de organisaties van de belanghebbenden horen.

Vele andere leden waren van mening, dat aan de twee leden van de grondkamers, bedoeld in artikel 79, lid 1, van dit wetsontwerp, in het bijzonder de volgende eisen moeten worden gesteld:

1°. Zij moeten op de hoogte zijn van de plaatselijke toestanden, ten einde elke aan de grondkamer ter goedkeuring voorgelegde pachtvereenkomst zo goed mogelijk te kunnen beoordelen.

2°. Zij mogen geen partij of indirect belanghebbende zijn bij een mede door hen te beoordelen pachtcontract.

Ad 1°. De hier aan het woord zijnde leden vroegen, of het mogelijk zal zijn, dat de grondkamer voor de verschillende streken van zijn rechtsgebied steeds een ander tweetal leden met beslissingsbevoegdheid aanwijst.

Ad 2°. Het zal noodzakelijk zijn naast de twee aangewezen leden ook steeds twee of meer plaatsvervangers aan te wijzen, omdat volgens artikel 79, lid 2, beschikkingen van de grondkamer, genomen met een ander aantal personen dan de voorzitter en twee leden, nietig zijn. Gevraagd werd, of de leden, bedoeld in artikel 79, lid 1, ook leden mogen zijn in de zin van artikel 73, lid 2.

Verscheidene leden achtten het juist, dat artikel 77 van het oorspronkelijke ontwerp van wet, waarin werd bepaald, dat een door de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening aan te wijzen ambtenaar bevoegd is de zittingen van de grondkamer, ook in raadkamer, bij te wonen en op verzoek of uit eigen beweging advies uit te brengen, door de Tweede Kamer verworpen is. Elke schijn van beïnvloeding dient vermeden te worden. De grondkamers zelf kunnen altijd bij de betrokken consulenten inlichtingen inwinnen. Indien het initiatief van de grondkamer uitgaat en het overleg tussen de grondkamer en de consulent een vrijwillig karakter draagt, zal de samenwerking, met inachtneming van ieders verantwoordelijkheid, naar het oordeel der hier aan het woord zijnde leden het meest doeltreffend functioneren.

Enige leden zouden gaarne vernemen, op welke wijze de Regering denkt te bewerkstelligen, dat zowel in de grondkamers (artikel 74, lid 4) als in de pachtkamers (art. 116, lid 4) noch de belangen van de verpachters, noch die van de pachters overheersen. Er bestond twijfel bij deze leden aan het bestaan van evenwicht in de tegenwoordige constellatie. Gaarne zouden zij een overzicht ontvangen van de huidige samenstelling der onderscheidene organen. In verband hiermede zouden zij er ook gaarne over worden ingelicht, hoe de eigenaars-grondgebruikers in deze colleges vertegenwoordigd zijn.

De wraking van de voorzitter en van de leden van de gronden pachtkamers wordt, aldus betoogden deze leden, volgens de artikelen 105 en 141 op dezelfde wijze geregeld als die van de rechters (Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, boek I, titel 1, derde afdeling). Zij zouden gaarne vernemen, waarom de redenen voor wraking van de leden dezer colleges niet was uitgebreid ter zake van het bepaalde in de artikelen 77, 78 en 123 van dit wetsontwerp.

Voorts vroegen deze leden, hoe het te verdedigen is, dat de colleges, waarvan de eventueel te wraken leden deel uitmaken, zelf de redenen van de wraking kunnen onderzoeken en daarover beslissen.

§ 8. De in artikel 175 van dit wetsontwerp voorgestelde wijzigingen van de Onteigeningswet

Een aantal leden was van mening, dat art. 39 van de Onteigeningswet, wanneer dit wetsontwerp tot wet zal zijn verheven, een principiële wijziging zal ondergaan, welke zal gelden voor alle onteigeningen. Tot nu toe gold als fatale termijn bij de berekening der schadevergoeding de nederlegging ter inzage, bedoeld in artikel 12 der Onteigeningswet. Thans wordt voorgesteld bij die berekening ook niet te letten op veranderingen, welke *kennelijk* tot stand zijn gebracht om de schadevergoeding te verhogen. Daaronder vallen dus ook de veranderingen, aangebracht vóór de nederlegging ter inzage. Deze leden hadden daartegen bezwaren. Zij meenden, dat een zodanige wijziging van de Onteigeningswet niet incidenteel behoort te geschieden. Voorts waren zij van oordeel, dat deze wijziging een slag in de lucht is. Het zal voor de betrokkenen immers niet moeilijk zijn aannemelijk te maken, dat de veranderingen ook of zelfs uitsluitend tot stand zijn gebracht om andere redenen dan om een schadeloosstelling te verkrijgen. De rechter, voorgelicht door deskundigen, zal, naar deze leden vreesden, voor onoverkomelijke moeilijkheden komen te staan, omdat hij gebonden is aan het woord „kennelijk” in het thans voorgestelde nieuwe artikel 39 van de Onteigeningswet. De leden, hier aan het woord, spraken het vermoeden uit, dat bedoeld is: uitsluitend tot stand gebracht om de schadevergoeding te verhogen. In dat geval is echter naar hun oordeel de redactie van het artikel onjuist.

Voorts hadden deze leden bezwaren tegen het in dit ontwerp voorgestelde nieuwe artikel 42a in de Onteigeningswet. Het kwam hun voor, dat het eerste lid daarvan overbodig was. Immers, wanneer in artikel 3, lid 2, van de Onteigeningswet in plaats van „huurders” zal worden gelezen „huurders en pachters”, dan spreekt het van zelf, dat de pachter recht heeft op schadeloosstelling.

In het derde lid van het vorenbedoelde artikel 42a zagen

deze leden een bevestiging van hun eerder in dit verslag vermelde opvatting, dat met „bestemming” in „bij een goedgekeurd uitbreidingsplan of wederopbouwplan een niet tot de landbouw betrekkelijke bestemming is gegeven” bedoeld is „bestemming aanduiden” en niet „bestemming realiseren”.

Wijders verklaarden de het woord voerende leden bezwaar te hebben tegen het slot van het derde lid van het eerdergenoemde artikel 42a, waarin wordt bepaald, dat, indien de onteigening plaatsvindt na de eerder in dit lid genoemde termijn, de pachtvereenkomst geacht wordt telkens voor zes jaren te zijn verlengd. De onteigening vindt immers plaats op de dag van de uitspraak door de rechter en op het bepalen van deze dag kan de belanghebbende partij tijdens de vóórbehandeling van het rapport der deskundigen zodanige invloed uitoefenen, dat het vonnis eerst na de bedoelde termijn wordt gewezen. Daardoor verkrijgt hij een schadeloosstelling met inachtneming van nogmaals een verlenging van de pacht voor zes jaar. Het zou naar het oordeel dezer leden beter zijn geweest, indien in deze bepaling in plaats van de onzekere dag van de uitspraak van het vonnis een vast punt van uitgang als maatstaf zou gelden.

Een aantal andere leden zou gaarne op de hoogte worden gesteld omtrent de rechten van de pachter in het geval, dat een pachtvereenkomst afloopt gedurende de periode van voorlopige inbezitneming. Zij meenden, dat verlenging door de pachtkamer niet mogelijk zal zijn, omdat de verpachter niet in staat is het verpachte te leveren, en dat dientengevolge de pachter geen schadeloosstelling zal ontvangen.

Enige leden uitten naar aanleiding van de beschouwingen in de Memorie van Toelichting nopens dit wetsontwerp (blz. 30, rechterkolom) over het (thans) nieuwvoorgestelde artikel 39 van de Onteigeningswet de vrees, dat als gevolg van deze bepaling het gevaar bestaat voor een „landbouwkundige bevrozing” van de betrokken gronden en voor een verwaarlozing daarvan gedurende de tijd, dat de uitbreidingsplannen nog niet zijn gerealiseerd. Omdat een zodanige realisering in de praktijk bijzonder lang op zich kan laten wachten, zou in dat geval het middel erger zijn dan de kwaal.

Verspreide opmerkingen

Vele leden stelden de vraag, of de positie van de pachters van tuinbouwgronden, welke pachters dikwijls voor eigen rekening kostbare opstanden, zoals broeikassen en warenhuizen, op de gepachte gronden gesticht hebben, niet een bijzondere wettelijke bescherming behoeft.

Een aantal leden vestigde de aandacht op het artikel van prof. mr. C. H. F. Polak in het „Nederlands Juristenblad” (jaargang 1956, blzz. 181 e.v. en blzz. 205 e.v.). In dit artikel maakt prof. Polak een vergelijking tussen de verplichte beoordeling van ieder pachtcontract door een overheidsinstantie enerzijds en de zuiver civielrechtelijke regeling, welke de Huurwet kent, anderzijds. Deze leden zouden voorshands een vergunningstelsel, waarop het goedkeuren door de grondkamer van pachtvereenkomsten in feite neerkomt, voor het verpachten nog niet willen missen. Toch is het wellicht gewenst op den duur over te gaan op een stelsel, dat meer overeenkomt met dat van de Huurwet. Gaarne zouden deze leden daarover het oordeel van de Regering vernemen.

Enige leden vroegen, onder welke bepalingen van deze tot stand te brengen nieuwe Pachtwet naar het oordeel der Regering het landbouwkundig toezicht valt, zoals dit thans door de Dienst der Domeinen in de IJsselmeerpolders op de gehele pachtersstand wordt uitgeoefend.

Voorts zouden deze leden gaarne de mening van de Regering vernemen inzake de verenigbaarheid van het bepaalde in de artikelen 3, 4 en 58 van dit wetsontwerp met artikel 164 van de Grondwet.

Bij sommige leden rees de vraag, waarom de pacht ten behoeve van het ontwikkelen van de bodemcultuur als nevenbedrijf zo sterk moet worden bestreden.

Enkele leden meenden, dat in verband met de steeds stijgende rentevoet het bestaan van de boeren, die eigenaars zijn van de grond, doch op wier eigendommen hypotheek rust, wordt bedreigd. Zij zouden gaarne vernemen, of de Regering bereid is deze boeren de helpende hand te bieden door kredieten te verlenen tegen lage rente. Deze leden waren bevreesd, dat deze boeren, indien de hulpverlening achterwege zou blijven, slachtoffers zouden worden van de hypotheekbanken of van particuliere geldschietters.

Een aantal boeren en tuinders moeten, aldus betoogden deze leden, hun gronden afstaan ten behoeve van stadsuitbreiding. Het vinden van andere gronden voor deze categorie wordt steeds moeilijker. Gaarne zouden deze leden vernemen, wat de Regering in dit opzicht denkt te doen.

Voorts was het deze leden opgevallen, dat in de toelichting op verschillende artikelen de zinsnede „bestemming voor niet tot de landbouw betrekkelijke doeleinden” telkens in verband wordt gebracht met goedgekeurde uitbreidingsplannen en niet met militaire doeleinden, welke er toch ook verband mede houden. Deze leden vroegen, waarom dit hier niet uitdrukkelijk bij is genoemd.

Wijders merkten deze leden op, dat herbouwplicht van door molest of overstrooming teniet gegane opstallen niet aan de verpachter wordt opgelegd. Zij zouden gaarne vernemen, of in deze gevallen de Overheid de herbouwplicht op zich neemt. Deze leden zouden gaarne zien, dat hiervoor een wettelijke regeling zou komen.

Artikelen

Artikel 1. Een aantal leden verklaarde, dat het hun niet duidelijk was, waarom de teelt van griendhout en riet, vooral voor zover dit geschiedt op buitendijks gelegen gronden, onder de werking van deze tot stand te brengen Pachtwet zal vallen. Zij meenden, dat het bezwaar, dat een effectieve beheersing van de tegenprestatie bemoeilijkt wordt, indien griendhout als onderdeel van een hoeve mede is verpacht, voldoende wordt onderhouden door het bepaalde in het vierde lid van dit artikel.

Artikel 2. Sommige leden stelden voorop, dat in dit artikel o.m. wordt bepaald, dat de overeenkomst tot het beëindigen van de pachtvereenkomst aan de goedkeuring van de grondkamer moet worden onderworpen en schriftelijk moet worden aangegaan. Indien echter de overeenkomst feitelijk is uitgevoerd, vervalt het vereiste van goedkeuring. Deze leden zouden gaarne vernemen, of in dat geval ook het vereiste van geschrift vervalt. Voorts vroegen zij, wat precies de betekenis is van „feitelijke uitvoering”. Indien bij voorbeeld de beëindigingsvereenkomst inhoudt, dat de beëindiging kan volgen tegen betaling door de verpachter van f 1000, is dan betaling en aanvaarding van die f 1000 een „feitelijke uitvoering”, voldoende om het pachtcontract te beëindigen, of moet er beëindiging van het werkelijke gebruik zijn? Dit laatste achtten deze leden de meest juiste oplossing. Het zou echter h.i. echter beter geweest zijn, dit uitdrukkelijk aldus te omschrijven.

Artikel 3. Verscheidene leden zouden gaarne nauwkeurig erover worden ingelicht, welke concrete inhoud zal worden gegeven aan het derde lid van dit artikel, nl. dat de normen zullen strekken „tot bevordering van pachtprizen, welke in een redelijke verhouding staan tot de bedrijfsuitkomsten bij een behoorlijke bedrijfsvoering”. Wanneer kan men spreken van „een redelijke verhouding” en wat is „redelijk” in dit verband?

Artikel 4. Vele leden achtten het gewenst de in dit artikel bedoelde regelen tijdig in de *Staatscourant* te publiceren, opdat de betrokkenen daarmede rekening kunnen houden bij het voeren van onderhandelingen. Naar zij meenden te weten, liet de praktijk in dit opzicht tot dusverre nog wel het een en ander te wensen over.

Artikel 12. Sommige leden stelden voorop, dat ingevolge dit artikel ook verlenging van pachtvereenkomsten van korte duur op verzoek van de pachter mogelijk zal zijn. Blijkens de Memorie van Toelichting nopens dit wetsontwerp (blz. 37, rechterkolom) biedt dit voorschrift „het voordeel, dat het de tot dusverre door de grondkamers gevolgde methode om haar goedkeuring van de vervulling van allerlei voorwaarden afhankelijk te stellen . . . . . overbodig en thans ook zonder twijfel formeel ontoelaatbaar maakt”. Deze leden vroegen, of de Regering deze laatste conclusie nader zou willen motiveren.

Artikel 13. In dit artikel wordt, aldus sommige leden, o.m. bepaald, dat als pacht prijs slechts kan worden bedongen een uitsluitend naar tijdruimte bepaald en niet van de prijs van produkten of andere factoren afhankelijk gesteld bedrag in Nederlands geld. In de Memorie van Toelichting nopens dit wetsontwerp wordt hieromtrent het volgende naar voren gebracht (blz. 37, rechterkolom): „De in de Pachtwet 1937 voorkomende „veranderlijke pacht” en „deelpacht” keren dus niet terug. Deze vormen van de tegenprestatie zouden moeilijkheden opleveren bij de toetsing van de tegenprestatie aan de in de artikelen 3 en 4 bedoelde regelen”. De leden, hier aan het woord, achtten dit motief veeleer aanleiding om te zoeken naar een voor deze vormen van tegenprestatie andere norm. Immers, noch „deelpacht”, noch „veranderlijke pacht” kunnen onzedelijk of in strijd met het algemeen belang worden genoemd. Dit blijkt vooral daaruit, dat ingevolge het derde lid van dit artikel de grondkamer de bevoegdheid heeft afwijking van het in het eerste en tweede lid bepaalde toe te staan.

Artikel 16. Sommige leden vroegen, of in lid 2, sub d, van dit artikel met „kan verhalen” bedoeld is „rechtens kan verhalen” dan wel „rechtens en feitelijk kan verhalen”.

Artikel 22. Sommige leden waren van oordeel, dat uit dit artikel niet duidelijk blijkt, of de pachter een keuze moet doen tussen schadevergoeding of ontbinding of dat hij vergoeding van de schade, geleden door wanprestatie of ontbinding, naast ontbinding van de pachtvereenkomst kan vorderen.

Artikel 24. Volgens dit artikel, aldus sommige leden, kan de pachter een vordering tot vermindering van de pacht prijs of een tot ontbinding instellen tegen de verpachter, indien het verpachte gebreken vertoont, „alles onverminderd zijn recht op schadevergoeding, indien daartoe termen zijn”. De hier aan het woord zijnde leden zouden gaarne vernemen, waarom de vordering tot vermindering van de pacht prijs en die tot ontbinding wél aan een vervallermijn van 6 maanden gebonden zijn en de vordering tot schadevergoeding niet.

Artikel 26. Vele andere leden zouden gaarne vernemen, hoe dikwijls de pachters van hun bevoegdheid ex artikel 20 van het Pachtbesluit gebruik hebben gemaakt. Voorts vroegen zij, of de Regering van oordeel is, dat van de in het onderhavige artikel voorgestelde bepaling veel gebruik zal worden gemaakt, en zo niet, op welke wijze de Regering dan verbetering denkt te bereiken in de huidige slechte situatie betreffende het onderhoud van gebouwen.

Artikel 29. Vele leden stelden voorop, dat in dit artikel de verpachter de verplichting wordt opgelegd niet alleen de door brand, maar ook de door storm teniet gegane opstallen weder op te bouwen. Het is te voorzien, dat de verpachters, nu door dit artikel hun verplichtingen uitgebreid zullen worden in vergelijking met het tot dusverre geldende recht (artikel 23 van het Pachtbesluit), zich ook zullen gaan verzekeren tegen stormschade. Daar somtijds cyclonen of windhozen grote schade aanrichten, kan dit ertoe leiden, dat de voor stormschadeverzekering te betalen premies zeer hoog zullen zijn of dat de solvabiliteit van maatschappijen, welke vele verzekeringen in een door een ramp getroffen gebied hebben afgesloten, gevaar zal lopen.

Een aantal leden vroeg, of de verplichting van de verpachter

tot wederopbouw van door brand of storm teniet gegane opstallen zich ook uitstrekt tot veranderingen, door de pachter krachtens artikel 30 aangebracht.

Het was sommige leden opgevallen, dat de verplichting van de verpachter tot herbouw van door storm teniet gegane opstallen niet wordt opgeschort, indien de pachter voor stormschade aansprakelijk is, hoewel dit wel het geval is, indien de opstallen door brand zijn teniet gegaan. Gaarne zouden deze leden vernemen, waarom hier tweërlei maatstaf is aangelegd.

Artikel 32. Vele leden zouden gaarne worden ingelicht omtrent de rechten en verplichtingen, welke zullen bestaan tussen de onderverpachter en de onderpachter. Heeft de onderpachter recht op continuatie en op het recht, genoemd in artikel 49 en, zo ja, geldt dit dan ook tegenover de verpachter, die schriftelijke toestemming heeft gegeven tot onderverpachting?

Artikel 37. Vele leden stelden de vraag, of, indien aanvankelijk is verpacht voor kortere dan de wettelijk vastgestelde termijn en deze termijn eenmaal is verlengd, daarna verlenging van rechtswege plaatsvindt.

Artikel 39. Enkele leden meenden, dat het begrip „gegronde klachten” zo vaag is, dat het de mogelijkheid opent tot willekeur van de zijde van de verpachter.

Artikel 41. Een aantal leden betreunde het, dat artikel 41 juncto artikel 1, lid 5, de mogelijkheid opent, dat een verzoek om pachtverlenging zal worden afgewezen, indien de verpachter het verpachte in gebruik wil nemen voor bosbouw, in het bijzonder wanneer het gronden van goede kwaliteit betreft.

Artikel 44. Van verschillende zijden merkte men op, dat de verpachter, indien hij in strijd met de waarheid heeft gesteld de grond zelf in gebruik te willen nemen of daaraan een andere bestemming te willen geven, jegens de pachter alleen tot schadevergoeding gehouden is, ook dan wanneer geen rechten van derden te goeder trouw in het geding zijn. Het kwam deze leden voor, dat hier een grotere beperking was aangebracht dan nodig is. Overigens konden zij niet inzien, waarom aan de derde niet een recht op schadevergoeding was toegekend in plaats van een onaantastbaar recht van pacht.

Artikel 48. Een aantal leden verklaarde niet duidelijk de redelijkheid en billijkheid in te zien van de in dit artikel voorgestelde regeling. Deze regeling komt hierop neer, dat bij nietverlenging van een pachtvereenkomst geen schadevergoeding verschuldigd is, indien het verpachte wordt bestemd voor tot de landbouw betrekkelijke doeleinden en dat het geven van schadevergoeding imperatief is voorgeschreven, indien het verpachte wordt bestemd voor niet tot de landbouw betrekkelijke doeleinden. Deze leden konden zich namelijk, voor wat beide categorieën betreft, gevallen indenken, waarin de bovenbedoelde regeling onbevredigende gevolgen zal hebben. Zij noemden in dit verband de grensgevallen, welke geen aanleiding geven tot toepassing van artikel 41, lid 2, sub b, indien bij voorbeeld een verpachter op een deel van het verpachte een huis wil bouwen voor eigen gebruik. Deze leden zouden er de voorkeur aan hebben gegeven, indien steeds, in geval van nietverlenging tegen de wil van de pachter en misschien zelfs ook in geval van verlenging tegen de wil van de verpachter, aan de rechter de mogelijkheid zou zijn gegeven bij de beslissing, genoemd in artikel 38, naar gelang de omstandigheden een gehele of gedeeltelijke schadevergoeding toe te kennen.

Voorts verklaarden zij volledig de gedachte te onderschrijven, dat bij het onttrekken van landbouwgronden aan hun agrarische bestemming ter wille van het algemeen belang de schade zowel van de eigenaar als van de pachter ten volle door de gemeenschap moet worden gedragen.

Artikel 49. Vele andere leden vroegen, of de Regering enige voorbeelden kan geven van een situatie, waarin niet meer gesproken kan worden van „op behoorlijke wijze exploiteren van het gepachte”.

Voorts vroegen zij, of een verzoek, als bedoeld in het eerste lid van dit artikel, steeds kan gelden als een doorslaggevend bewijs voor de verpachter in een actie tegen de pachter tot ontbinding van de lopende overeenkomst of tot niet-verlenging op grond van het bepaalde in de artikelen 39 en 56 van dit ontwerp.

Enige leden achtten de redactie van het eerste lid van dit artikel in hoge mate onduidelijk. Zij meenden, dat de in dit lid gebezigde tussenzin „of een of meer van dezen gezamenlijk” gelezen moet worden als „of meer van dezen gezamenlijk”. Zij zouden gaarne het oordeel van de Regering hieromtrent vernemen.

Sommige leden betoogden, dat ingevolge dit artikel aan de pachter, die 65 jaar is geworden of die door ziekte of invaliditeit het gepachte niet meer naar behoren kan exploiteren, de mogelijkheid gegeven zal worden een van zijn naaste familieleden of medepachters in zijn plaats als pachter te stellen. In de Memorie van Toelichting nopens dit wetsontwerp (blz. 26, rechterkolom, en blz. 45, rechterkolom) wordt deze overdrachtsmogelijkheid gerechtvaardigd met de stelling, dat hier een sterke analogie is met overlijden. Naar het oordeel dezer leden echter bestaat deze analogie slechts in schijn. Immers, bij overlijden staat het aantal erven vast, bij invaliditeit niet.

Artikel 54. Enige leden hadden bezwaren tegen de mogelijkheid twee of meer pachters te moeten aanvaarden bij de in-de-plaats-stelling, zoals bedoeld in het tweede lid van dit artikel. Dit zal veelal leiden tot ongewenste gevolgen uit een oogpunt van een goed bedrijfsbeheer en ook uit een oogpunt van menselijke verhoudingen. In verband hiermede wilden zij er de aandacht op vestigen, dat deze bezwaren blijkbaar ook door de Regering worden gedeeld, gezien de omstandigheid, dat men bij domeinverpachtingen twee of meer pachters evenmin aanvaardt.

Een aantal leden stelde voorop, dat in het vierde lid van dit artikel wordt bepaald, dat de pachtkamer beslist na verhoor of behoorlijke oproeping van de belanghebbende. Vooral omdat het woord „belanghebbende” in het enkelvoud staat, was het deze leden niet duidelijk, wie met „belanghebbende” is bedoeld. In het oorspronkelijke ontwerp van wet (artikel 51, lid 4) werd verhoor of oproeping zowel van de verzoeker als van de verpachter geëist. Is het in het thans voorgestelde artikel 54, lid 4, de bedoeling, dat de beslissing van de pachtkamer wordt genomen buiten de verpachter om?

Artikel 57. Sommige leden betoogden, dat partijen de regel „koop breekt geen huur” opzij kunnen zetten, indien zij in de overeenkomst bepalen, dat de huur zal eindigen bij verkoop van het goed. Een zodanige bepaling in een pachtovereenkomst zal geen effect sorteren, omdat uit artikel 57 voortvloeit, dat de regel „koop breekt geen pacht” van dwingend recht is. Een derde adspirant-koper kan evenwel reeds ten tijde van de pachtovereenkomst, zonder bij die overeenkomst partij te zijn, met de pachter afspreken, dat de pachtovereenkomst, indien hij het gepachte zal kopen, niet op hem zal overgaan. Deze leden achtten het niet aannemelijk, dat in dat geval artikel 57 zal gelden. Gaarne zouden zij het oordeel der Regering hieromtrent vernemen.

Artikel 61. Een aantal leden achtte het bepaalde in dit artikel enigmate bedenkelijk. Zij betwijfelden, of deze bepaling wel enige zin had naast artikel 7 van dit ontwerp van wet, dat de mogelijkheid opent een ontwerp-pachtovereenkomst ter goedkeuring aan de grondkamer te zenden. Een zodanige ontwerp-overeenkomst bindt partijen niet, ook niet, indien de grondkamer dit ongewijzigd goedkeurt. Naar het oordeel dezer leden zal in de praktijk het onderscheid tussen een overeenkomst met de in artikel 61 genoemde clause en de ontwerp-overeenkomst van artikel 7 tot grote moeilijkheden aanleiding kunnen geven en voor velen onbegrijpelijk zijn.

Artikel 62. Een aantal leden meende, dat het wellicht aanbeveling zou hebben verdiend de faciliteiten, welke ingevolge dit artikel aan sommige openbare lichamen zijn gegeven, ook te geven aan andere openbare lichamen en zelfs aan particu-

lieren, voor zover het land betreft, dat valt in een goedgekeurd uitbreidings- of wederopbouwplan. Deze leden dachten hierbij voornamelijk aan fabrikanten, die een stuk land hebben bestemd voor uitbreiding van hun bedrijf, en aan particuliere bouwondernemers.

Artikel 65. Vele andere leden vroegen, of de Regering voorbeelden kan geven van „bijzondere redenen”, als bedoeld in het derde lid van dit artikel.

Sommige leden stelden de vraag, of het verbod tot het aanstellen van een zetboer nietigheid met zich brengt van de overeenkomst, gesloten tussen de eigenaar en de zetboer, of dat de werking daarvan beperkt blijft tot het strafrechtelijk gevolg.

Het tweede lid van dit artikel geeft een definitie van het begrip „zetboer”. Deze leden stelden verder de vraag, of onder die definitie ook valt hij, die door de aandeelhouders van een naamloze vennootschap, welke eigenares is van een hoeve, wordt aangesteld tot enige directeur, belast met de gehele leiding van de hoeve. De aanleiding tot deze vraag was, dat de Regering er blijkens de Memorie van Toelichting nopens dit wetsontwerp (blz. 49, linkerkolom) „de voorkeur aan (heeft) gegeven het accent van het verbod te leggen op het aanstellen van de zetboer, in het midden latend de daaraan ten grondslag gelegde juridische constructie”.

Artikel 66. Sommige leden waren van mening, dat t.a.v. de ontheffing van het verbod tot inscharing van vee en verkoop van gras of hooi te veel aan het subjectieve oordeel van de grondkamer wordt overgelaten.

Artikel 74. Vele leden vroegen, of de voorzitter en de leden van de grondkamer tevens lid kunnen zijn van een pachtkamer.

Artikel 78. In verband met dit artikel zouden enige leden gaarne vernemen, hoe in de toekomst de zeer uitgebreide voorlichtende taak van de grondkamers, zoals deze tot dusverre in de praktijk bestond, tot haar recht zal kunnen komen. De bureaus van de consulenten van grond- en pachtzaken zijn er onvoldoende op berekend deze taak over te nemen.

Artikel 79. Vele andere leden zouden gaarne vernemen, of de lezing van het eerste lid van dit artikel toelaat, dat twee of meer leden-plaatsvervangers op de zitting tegenwoordig zijn, naast de beide eerst aangewezen leden. Voorts stelden zij de vraag, of het eerste lid van dit artikel ook toelaat, dat één of meer andere dan de zo juist genoemde plaatsvervangers op de zitting tegenwoordig zijn. De hier aan het woord zijnde leden waren van mening, dat, indien het antwoord op de bovengenoemde vragen bevestigend zou luiden, de rechtszekerheid voor de justitiabelen er ten eerste door bevorderd zou worden.

Artikel 94. Sommige leden vestigden er de aandacht op, dat zij, aan wie een onderzoek is opgedragen, somtijds inlichtingen inwinnen bij een der partijen buiten de andere partij om. Deze leden gaven toe, dat dit niet altijd te vermijden is en dat dit dikwijls ook aanvaardbaar is. Toch kunnen zich situaties voordoen, waarin het noodzakelijk is beide partijen in de ge-

legenheid te stellen inlichtingen te verstrekken, opdat de ene partij eventueel de inlichtingen, door de wederpartij verstrekt, tegen kan spreken of kan corrigeren. De hier aan het woord zijnde leden vroegen met klem aandacht hieraan te schenken bij het opstellen van de in artikel 87 bedoelde algemene maatregel van bestuur.

Artikel 155. Vele andere leden meenden, dat het gebruik van het woord „peil” wellicht verwarrend kan werken. Zij zouden gaarne vernemen, of het de bedoeling is, dat over het prijsbeleid in de ruimste zin kan worden geadviseerd, dus bij voorbeeld ook over de differentiatie.

Vastgesteld 8 oktober 1957.

RIP	HOOGLAND
MERTENS	GEUZE.
LOUWES	